

KERESKEDELMI ISKOLÁK BAJÁN A DUALIZMUS KORÁBAN*

FÁBIÁN BORBÁLA**

ABSTRACT

Trade schools in Baja in the age of dualism Teaching merchants in vocational schools started in Baja in the middle of the 19th century, after 1850. Baja was one of the commercial centers of Bács-Bodrog County. The first known private trading school was opened by the Jewish Sámuel Stekler in 1864, with German as the language of tuition. There have been negotiations going on with the Ministry of Religion and Public Education since 1874 regarding the establishment of the municipal trade school with Hungarian tuition. The negotiations were crowned with success in 1882. A commercial school linked to an industrial school opened in the beginning of 1883. This happened thanks to donations and the decommissioning of Commerceâs Grämium. In 1888, the school was reorganized into a school for lower secondary trading, while a middle school was also opened which has been planned – in connection with a trade school since 1874. Since 1891, a request was filed to the Ministry for setting up an upper secondary trade school, whose opening up only succeeded in 1923 after the First World War.

Baja város ipariskoláinak történetével már többen foglalkoztak, elsősorban Kemény János levéltáros próbálta meg felvázolna a tanonc-, majd ipari iskolának a történetét, de az 1940-es évek történetével Kopasz Gábor is foglalkozott. Az ipariskolával összekapcsolt kereskedelmi iskolának a történetéről eddig csak az iskola értesítőiben olvashattunk, a bajai szakképzés történetének ez egy fontos

fejezete, ezenkívül a Délvidék oktatástörténetéé is, mivel Bács-Bodrog vármegyében a törvényhatósági jogú városokon kívül csak Újverbászon működött kereskedő tanonciskola. Az 1870-es években csak magán kereskedelmi iskolák működtek a vármegyében: Baján két német nyelvű és egy Újvidéken.¹ A reálgimnázium megszűnése után az újvidékiek egyesületet alapítottak 1880-ban „*Egylet az ipar- és kereskedelmi oktatás előmozdítására*”, mely a következő évben megnyitotta az iskoláját. 1882-ben városi ipar- és kereskedelmi iskola nyílt Újvidéken, 1885-től középkereskedelmi lett, és külön alsó fokú kereskedelmi iskolát is alapított ekkor a város.²

Újvidéken és Zomborban állami felső kereskedelmi iskola is volt 1882, illetve 1888 óta. Szabadkán 1907-ben a Szabadkai Kereskedelmi Egyesület nyitott iskolát, majd szervezett tanfolyamokat is.

A kereskedők oktatása a 19. század első felében a céhek keretei között zajlott. Baján már a 17. század végétől működött egy kereskedő cég. A céhek feloszlása után is megmaradt, hogy a szakmát egy mestertől egy bolttulajdonos kereskedőtől tanulták meg. Például Babócs Andor Kucorán született, Újvidéken tanult, 18 éves korában lett kereskedősegéd. Ezután Pesten, Újvidéken és Baján dolgozott. 25 éves korában elvette főnöke lányát, és ekkor folyamadt önálló iparengedélyért, pontosabban apósa cégébe társult be.³ A bajai iparos családból származó Drescher Gyula 13 éves korában lett tanonc, 1871-től segéd Győrben és Bécsben. 1876-tól külföldi tanulmányútra ment Németországba, Franciaországba és Angliába.⁴

A város első kereskedelmi iskolája az itt élő zsidókhöz köthető. 1864-ben Stekler Samu⁵ magán kereskedelmi iskolát nyitott, az első vidéki kereskedő iskolák egyike volt. Az 1870-es évek elején a pesti iskolákon kívül Budán, Debrecenben, Nagyváradon, Székesfehérvárott és Pozsonyban voltak még kisebb kereskedelmi iskolák. Matlekovits nem volt jó véleményvel ezekről az iskolákról, szerinte: „*a pestiekkal nem versenyezhettek; és többnyire csak vasárnapi vagy esti iskolák, és leginkább az elemi tanítás hiányainak pótlására szorítkoznak*”.⁶

Az 1870-es években felmerült, hogy az izraelita hitközség átveszi Stekler magániskoláját. 1878-ban a zsidó hitközség polgári iskolájának az igazgatójává választották Stekler Samut, ezzel a magán kereskedelmi iskola megszűnt. Néhány tehetősebb kereskedő fiai és tanoncai tanítására magántanárt fogadott, pl. Gróf Vilmos is Michits István fiát és tanoncait tanította 1880 körül.⁷ A városban létező magán kereskedelmi iskolákról szinte alig maradt fenn adat. 1876-ban egy másik magán kereskedelmi iskola is nyílt a városban. Erről írta a *Tolnamegyei Közlöny*: „*Beküldetett a bajai első közép kereskedelmi tanoda programja. Folyó évi szeptember hó elején Baján, állami felügyelet mellett »közép kereskedelmi tanoda« nyílik meg. A tanoda célja: művelt, magyar szellemű kereskedelmi férfiakat képezni a hazának, kik nemcsak ügyes vezetői, hivatalnokai lehetnek a különböző kisebb nagyobbkörű közlekedési,*

ipar- és kereskedelmi vállalatoknak; de mint értelmes, és hazafias szellemenben nevelt keresk. szakegyének, szerzett ismereteik alapján hazai érdekeinket felfoghatván: saját jövőjük, céljuk eszközlése mellett – a magyar ipar és kereskedelmi érdekek előmozdításának is hatalmas emeltyűivé válhatnak. A kereskedelmi középtanodák tanulmányi köre bevezetett kerek egészet képezvén: az ifjú kellő szorgalom mellett képessé tétetik a gyakorlati életbe kilépni, és életkorát szakértelemmel felfogni; – mely célzt a keresk. Iskolák előbbeni szervezete mellett az onnan kilépett higgadt gondolkodásra képtelen, zsengekoru ifjakkal elérni természetesen nem lehetett. E tanoda egyenrangú leend a főgymnasiummal és főreáltanodákkal; nyilvánossági joggal birand, és rendes hallgatói katonai kötelezettségük kitöltésében az egyévi önkéntességre lesznek jogosítva. Három évi tanfolyamra terjed, osztályonként terjedelmes tananyagokkal, s nagy mérvben fog felölelteni és gyakorlatilag ismertetni egy, még hazánkban eddig parlagon heverő iparág: a galvonoplastika, mely – mint tudjuk – nagyon jelentékeny iparágat képvisel”.⁸

A kereskedő tanoncok oktatására a dualizmus korában a szerződést három és fél évre kötötték. Például 1889-ben Fiedler József is ennyi időre szegődött el Bácsalmásról Bajára egy rövidáru-kereskedésbe, közbe tanonciskolába is kellett járnia, melynek tandíját a szülei fizették.⁹ A bajai kereskedőtanoncok hetente háromszor délután jártak iskolába ebben az időben. Ez ellen alkalmazóik kérvényt nyújtottak be, mert leginkább ebben az időszakban volt szükségük a kereskedő tanoncok munkájára. A korabeli értesítő szerint: „a kereskedő főnökök minden elképzelhető eszközt felhasználnak az iskola látogatási kötelezettség kijátszására és az iskola működésének megbénítására, a legnagyobb részt falusi iskolákból kikerült tanulók előkészültsége és fegyelmezettsége pedig a legalacsonyabb foku várakozásnak sem felel meg”.¹⁰

A városi kereskedelmi iskola alapításával 1874 óta foglalkozott a bajai tanács, a polgári iskola alapításával összekapcsolva. Ekkoriban két magán kereskedelmi iskola is működött a városban. Az 1868 évi XXXXVIII. tc. szerint az 5000 főnél népesebb településeken egy felsőbb vagy polgári iskolát kell felállítani. Az 1874. szeptember 10-i közgyűlésen arról döntöttek, hogy az ezzel kapcsolatos tárgyalásokat Frankl István¹¹ másod-tanfelügyelővel folytattak. A megbeszélésen a felsőbb népiskola felállítását elvetették, mert a városban már gimnázium és tanítóképző intézet is létezik. A fiú polgári iskolát találták célszerűnek és előnyösebbnek a művelt középszintű szempontjából. A polgári iskolát csak állami segéllyel képes felállítani, hiszen a gimnáziumot is állami fenntartásba engedte át. Az új iskolát úgy tervezték, hogy az alsó három osztály polgári, a felsőbb 3 osztály közép kereskedelmi iskola. A legfontosabb érvként ezzel magyarították az iskola felállításának szükségességét: „Baja városának lakossága többnyire iparosokból és kereskedőkből állván, a városban kifejlődött élénk kereskedés ösztönül szolgál az ifjú nemzedékeknek ezen pályáni kiképzésére”.¹² A kereskedők képzésére a közelben nincs iskola, ezért messzi

idegenbe kell járattatniuk gyermekeiket, „*vagy meglegedni azon szük körü primitív kiképzéssel, melyet egynémely e féle magán intézetek nyújtani képesek*”.¹³ Két magánintézet már létezett a városban, ahová a körülbelül száz helyi és vidéki tanuló járt havonként 8 forint tandíjért és külön iratkozási díjért. A német nyelvű magánintézetekkel ellentétben a városi kereskedelmi iskolát magyar tannyelvűnek tervezték, hogy a kereskedői körökben is a magyar nyelvet terjesszék. A város a hat tantermes iskolaépület biztosítását vállalta, és a volt csendőr kaszárnyát ajánlotta fel erre a célra. Ha a tervet felsőbb helyen elfogadják, akkor a tanácskozáson részt vevők¹⁴ szerint már november 1-vel megindulhatna a tanítás a polgári iskolában. Szeptember 20-án rendkívüli közgyűlésen a tanácskozás eredményét egyhangúlag elfogadták, és Frankl Istvánt felkérték, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban terjessze elő az iskola felállítására vonatkozó kérelmet, valamint egy külön delegációt küldtek a belügyminisztériumba is az ügy pártolása érdekében. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a tanfelügyelőn keresztül azt kérte Bajától, hogy a lányok felsőbb iskolájára is készítsen tervet. Az 1875. május 1-jei tanácsülésen egy felsőbb leányiskola felállítására vonatkozó tervek kidolgozását határozták el.

1877 júniusában a korábbi terveket kis módosítással ismét elővették, hogy a polgári és kereskedelmi iskola felállítását minél előbb sikerüljön véghezvinni. Ezt akkor a népnevelési bizottság tárgyalta.¹⁵

A felterjesztés:

Nagyméltóságu m. kir. Vallás és közoktatási ministerumnak

Budapesten

Alkotmányos életünknek egyik legszebb mozzanata a népnevelés előmozdításában felébredt általános törekvés, melynek alapja a' népiskolai közoktatási 1868 évi XXXVIII. tör.cikkben bölcs intézkedések iránt letéve van. innen kiindulva a Tekintetes ker.Tanfelügyelőség felhívása folytán városunk közönsége részéről mely e téren anyagi áldozatok meghozatalától hajdankorban sem idegenkedett 1874 évi September15ⁿ tartott képviseleti közgyűléséből javaslatétellel egy választmány bízott meg, s ezen választmány a' kirtanfelügyeséggeli közvetlen értekezlet után az iratok közt elfekvő, 1874 évi September15ⁿ jelzett jegyzőkönyvben javaslatát beterjesztette, mely szerint Baján 3alsobb osztályu polgári iskolának és 3 osztályu középkereskedelmi iskolának felállítása oly modon tervezetik, hogy a tanulóknak amubból az utobbiba átmenetel engedtetnék. Az iskola épületugy ebben az első felszerelés butorzati részét, a' város adná az épület fentartásának, és tisztogatásának költségeit is a város viselné, – a' tanerőknek, és egyéb szükségeseknek kiállítására végett pedig állam segély eszközöltetnék, minek fejében a' tandíjakkból és beiratkozásból befolyó fedezet az állam tulajdona lenne.

Ezen javallat 1874 évi September 20ⁿ tartott képviselői közgyűlés által egész terjedelmében elfogadtatott, és a kir. tanfelügyelőség a' tervezett iskola létesítésének a Nagyméltóságú m. kir. vallás és közoktatási ministeriumnál való kieszközlésére átiratilag felkérte.

A tisztelt tanfelügyelőség erre 1875 April hó 24ⁿ 558 sz. a. kelt átiratában annak megjegyzése mellett hogy a tan és beiratkozási díjakból remélhető jövedelem sokra előirányoztatott, arról értesítette Baja város tanácsát, hogy miután a' népoktatási 1868^{ik} évi XXXVIII t. cz. 43§ értelmében állami segélyezés esete csak azon esetben forog fen, ha kimutatatik az, hogy a' község a' szükséges népoktatási tanintézetek felállítására, és fentartására a' kellő anyagi erőt az 5% iskolai adó kivetése által sem képes önerejéből egészen elő állítani. – A tisztelt tanfelügyelőség egyszersmind hivatkozással a' Nagyméltóságú m. kir. vallás és közoktatási ministeriumnak 1874évi November 27ⁿ 28331sz.a. kelt rendeletére felhivta városi tanácsot, miszerint a' polgári és kereskedelmi középtanoda felállítási és fentartási költségeinek viselése iránt megindítandó tárgyalásoknál az amugyi sok oldalról igénybevett állampénztárt az ország szorult pénzügyi viszonyainál fogva a' kiadásoktól lehetőségig kiméltsem. – Végre pedig a' Nagyméltóságú Ministeriumnak azon kívánságát tudatta, miszerint a' leányok felsőbb oktatására szolgáló intézetnek felállítása is a' tárgyalásoknál kidolgozandó tervezetbe felvéssék.

Ezen tárgyalásnak további folytatása akkoron megszakadt, de csak azért, mert a város kedvezőtlen anyagi viszonyai tekintetéből kedvezőbb fordulatra számítva várakozási helyzetbe tette magát.

Most újból az állandó népnevelési bizottság mozgásba hozván ezen ügyet, és az 1874 évben megbízott választmány javallatát potlólag még azzal toldotta meg, hogy a kapcsolatosan felállítandó polgári és kereskedelmi iskola még az iparos tanoncok számár egy alsó rendű ipariskolával bővitetnék meg, melyben a' tanoncok hétköznapon egy meghatározandó időben, és vasárnapon oktatást nyernének, és a város által eddig e czélra fordított költségek szinte ezen most tervezett iskola költségeinek fedezetéhez csatoltnának, – végre pedig ugyan ezen fedzet alapjához lenne csatolandó a volt kereskedelmi Gremium fenmaradt vagyona is, mely javallat a jelen képviselői közgyűlésben egyhangulag elfogadtatott. –

Ezek után nem akarván a' Nagyméltóságú m. kir. vallás és közoktatási ministeriumnak türelmét mindazoknak ismétlésével fárasztani, amik a tervezett tanintézet felállításának égető szükségére, czélszerűségére és kivihetőségére, valamint a leányok felsőbb oktatására vonatkozólag a' közgyűlési választmány és az állandó népnevelési bizottság javallataikban felhoznak, csupán arra kívánjuk a' Nagyméltóságú m. kir. vallás és közoktatási ministeriumnak bölcs figyelmét mély tisztelettel felkérni, miszerint Baja városa – magyar lakosságu várás lévén a' tervezett tanintézetnek itteni felállítása magyar nemzeti szempontból igen kívánatos lenne – mert az tagadhatatlan

hogyan a nemzeti érzület, gondolkodásmód, szóval a magyar nemzeti jellem elsajátítása csak is oly helyen található módot és alkalmat, hol tömör magyarság lévén az otthonos magyar szellem az ifjuság hajlékony lelkületére vonzó erővel bír.

A német szellemet e városban és környékén egyedül a kereskedő osztály képviseli, mely részint német tannyelvvel bíró helybeli magán kereskedelmi tanítézetekben, részint pedig németországi kereskedelmi iskolákban nyeri kiképeztetését. Ha tehát a kereskedelmi téren a középosztály művelésére is itt egy magyar polgári és középkereskedelmi tanoda létesítenék, lehetetlen be nem látni, hogy az a magyar nyelv, magyar szellem, és magyar közérzület előmozdítására üdvös befolyással lenne, mert hiszen a nyelvtudás az, a mi képes embert emberhez szorosabb kapcsolatba fűzni, és az által nemzeti köz szellemet és közérzületet teremteni.

A mi város anyagi viszonyaiban várt kedvezőbb fordulatot illeti sajnosan kell megjegyeznünk, hogy ez most sem következett be mert habár a város tulajdonához tartozó Mátékázi földek haszonbérbe adásából a város jövedelmi emelkedtek is, de a jövedelmek gyarapodásával párhuzamosan a kiadások is növekedtek, mert az újabb törvények intézkedései folytán az adóbehajtási kötelességnek a municipiumokra lett átruházásával, továbbá az árvaszék hatáskörének kiszélesítésével városunk tisztii személyzetét szaporítani kellett ezen javadalmasai a város kiadásait szaporították. És így most is csak azon helyzetben van a város hogy a 1938 forinttal mutatkozó hiányt 20% potadó kivetésével kénytelen fedezni. Ezen pótadóban – habár nem külön 5% iskolai adó cím alatt – ben foglaltatik ezen adó is, miután a városnak az elemi iskolákra való rendes kiadása ide nem számítva az iskolai épületek fentartására megkivántató költségeket évenként 13571 forintot tehát az iskolai 5% adónál jóval többet tesz ki. – Nagyobb pótadót kivetni pedig a város lakossága csak annyit tenne, mint a behajthatlan összegeket szaporítani. – A lakosság itt 8. folytonos mostoha évek folytán adosságokba merülve tetemesen hátra ment is itt az idei év is silány termésű vala: A más irányban vezetett vasút városunk hajdan virágzó kereskedelmének sokat ártott, a nélkül, hogy a vasút irányábani vidékeken emelkedtség tapasztaltatnék. Ennek folytán a kereskedőségnek városunkbani pusztulásával az itteni kereskedelem mindinkább hanyatlásnak indul, az iparos és munkás osztály, mely munkát nem talál, annyira elszegényedett, hogy az állami adót is csak a végrehajtóknak szünteleni zaklatásával lehet behajtani nagy részét azonban igysem. –

Ennél fogva városunk most sincs azon kedvező helyzetben – hogy a tervezett, elannyira szükséges és czélszerű iskola létesítéséhez a már megajánlottnál nagyobb áldozatot hozhatna. De habár erre nézve a városnak tehetségbe hiányzik is, a tervezett iskola létrehozhatásának körülményei még is sokban javultak – részint az által, hogy az állandó népnevelési bizottság kimutatásaként a rendes kiadások kisebb összegekre olvadtak le részint az által, hogy a tervezett iskola a volt kereskedelmi graenium vagyonának a Nagyméltóságú m. kir. Fölművelési ipar 's kereskedelmi

ministeriumnak itt másolatban csatolt % sz. a, kelt jóváhagyásaként e célra leendő csatolásával 4674 fnyi alapot nyert, – továbbá az által is, hogy az iparos tanoncok oktatására eddig évenként külön kiadni szokott 450 forint szinte a tervbeli iskola költségeinek fedezetére lenne fordítandó. – E szerint a fedezeti hiánylat, mely előbb 5040 ftban mutatkozott, most már csak 1810 frtot tenne.

Mind ezek folytán mély tisztelettel kérjük a Nagyméltóságu m. kir. vallás és közoktatási ministeriumot, miszerént az 1874 évi választmány és az állandó népnevelési bizottság által javallatba hozott polgári és kereskedelmi iskolának az előadott módon kapcsolatosan leendő felállítását az iparos tanoncok részére egy alsó osztály hozzá csatolása mellett jóváhagyni, egyszersmind a tanerőknek és a város által tett ajánlatokon kívül eső szükségleteknek kiállításátsegélyezésképen az állam terhére átvállalni méltoztatnék.

A kir: tanfelügyelőség részéről bekívánt adatokat jelesen:

- a) a városi költségvetés hiteles másolatát*
- b) a város mint erkölcsi testület úgy a lakosság évi adójának mennyiségérőlí sommás kimutatást*
- c) a költségvetésből a' hitfelekezeti iskolák segélyezésére kiadni szokott összegek-rőlí kivonatot egyuttal szinte van szerencsénk ide melékelni.*

Kelt Baján 1877 October 9^u tartott közgyűlésből

*dr. Hauser Mór¹⁶
polgármester*

1877-ben merült fel először, hogy a kereskedelmi és az iparostanonc iskolát összekapcsolják. A terv ellen főként a kereskedők tiltakoztak, mert ők külön gyűjtöttek a saját iskola felállítására, és a megszűnt kereskedelmi testület (Kereskedelmi Grämium) vagyonából már egy jelentős összegük volt, ahogy a fenti iratban olvasható miniszteri jóváhagyást is kaptak, hogy ezt az összeget egy iskola felállítására fordíthassák. 1878-ban a közigazgatási bizottság újabb felterjesztést küldött a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, Trefort Ágostonnak, melyben különösen az iskola hazafias célját hangsúlyozták a többnemzetiségű Bácskában. Megerősítették továbbá a városi tanács számításait a várható bevételekről, mert a 10-15 éve fennálló két magánintézetbe 51 fő jár, akik az állami iskolát választanák, ha megnyílna. Ezt a javaslatot a közgyűlés is megerősítette március 11-én, valamint kiegészítette azzal, hogy Bács-Bodrog vármegyében 7 gimnázium van, de egyetlen reálistiskola vagy kereskedelmi iskola sincsen. Trefort a kérést pénzhiányra hivatkozva utasította vissza 1878 augusztusában.¹⁷

Az első konkrét lépések 1878. március 21-én történtek, amikor a megszüntetett Kereskedelmi Grämium vagyonának egy részét 696 forint 5 krajcárt a Bajai Takarékpénztárban elhelyezték a kereskedelmi iskola céljára. Májusban és júniusban Klenancz János kereskedő további 2650 és 757 ft 64 krajcárt helyezett el. A kereskedelmi iskola tőkéjét bírságok és magánszemélyek¹⁸ adakozásai is gyarapították. 1882. október 23-ig 5305 forint gyűlt össze.¹⁹

1881-ben ismét beadvánnyal fordultak a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a kereskedelmi iskola létesítése érdekében. Ekkor egy 3 osztályú felsőbb népiskola és egy 3 osztályú kereskedelmi iskola tervét adták be, melyből a minisztérium előzetesen elvetette a felsőbb népiskola tervét és egy alsóbb fokú kereskedelmi iskola felállítását javasolta, hogy a kereskedő-segédék és gyakornokok ide járhassanak. Baja városa ezután vetette fel, hogy egy kereskedelmi és ipariskolát létesít, ami később egy polgári iskola alapja is lenne. A város a közép kereskedelmi iskola létrehozásáról sem mondott le, amint az új iskola előzetes miniszteri jóváhagyása után 1882. augusztus 13-án tartott értekezlet jegyzőkönyve tanúsít. A középkereskedelmi iskola elvetésének oka jegyzőkönyv szerint az volt, hogy egyrészt az iskola sokkal többbe kerülne; másrészt mert ilyen iskolába csak a polgári iskola vagy a gimnázium 4. osztályából lehetne jelentkezni, és helyben nincs polgári iskola. A harmadik indok a tanítási költségek növekedése volt. A negyedik indok szerint nem is szükséges a középkereskedelmi iskola, mert „*az alsó kereskedelmi iskolát végzett növendékek az itt nyert ismereteiket önszorgalommal is tovább fejleszthetik*”.²⁰ Az, hogy 1882-ben sikerült az iskolát megalapítani az akkori kir. tanfelügyelő, Czirfusz Ferenc²¹ érdeme is volt. A minisztérium 1882-én szeptember 11-én hagyta jóvá az iskola felállítását, és 1800 forint évi államsegélyt helyezett kilátásba, valamint az iskola megnyitásához 800 forint segélyt. 1882-ben a Bajai Ipartársulat tiltakozott az új iskola felállításá ellen, mert amikor a városi tanács megkereste, hogy az ipariskola részére gyűjtött pénzt a város házipénztárába fizesse be. Ezt megtagadta, mert a pénzt nem a „*kereskedelmi és ipariskola*”, hanem csak az ipariskola javára gyűjtötték. Az ipariskolát támogatni fogják, ha már létrejött.²² Megnyitása előtt az új iskolának más nehézségekkel is szembe kellett néznie. Az októberben 23 pályázó közül megválasztott bajai születésű Szabó Ferenc 1882 novemberében lemondott az igazgatói állásról, mert megválasztásakor a törvényhatósági bizottság azt kötötte feltételül, hogy az állásából három éven belül bármikor elmozdítható, ha a várakozásnak nem felel meg. Ezután választották Heller Richárdot igazgatóvá.²³

1883 januárjában kezdte meg az iskola a működését. A kereskedőtanoncok oktatását ez az iskola nem oldotta meg, ahogy erre a városi törvényhatósági bizottsági tag, fűszerkereskedő Lerner Antal is rávilágított, amikor egy vasárnapi iskola felállítását kérte a kereskedő tanoncok részére, de kérvényét elutasították. A tanfelügyelő úgy találta, hogy Heller Richárd²⁴ és Gróf Vilmos²⁵ szakképzettsége

és tanári működése sikeressé fogja tenni az iskolát, annak ellenére, hogy az első évben „bejáró 20 növendék előképzettsége nem teljesen kielégítő”.²⁶ Az iskola tanulói-nak létszáma folyamatosan emelkedett, és nemcsak a helyiek látogatták. Például az 1885/5. tanévben a 80 tanulóból 55 volt helyi, 15 Bács megyei, de Pest és Baranya vármegyéből is voltak tanulók,²⁷ később Torontál megyéből is.

1885-ben kötelezte a minisztérium a várost egy alsó fokú kereskedelmi iskola felállítására, a következő évben a meglévő iskola átszervezésére. A város szerette volna középkereskedelmi iskolává fejleszteni a tanintézetet polgári iskolával összekapcsolva, de az ehhez szükséges 2000 forint állami támogatást nem kapták meg. Az izraelita hitközség sem kívánta a néhány évvel korábban felállított polgári iskoláját a városival egyesíteni. A város ennek ellenére a középkereskedelmi iskola felállításának későbbre halasztásával minisztériumi jóváhagyást kapott a „városi kereskedelmi iskolának egyelőre négyosztályú, majd középkereskedelmi iskolával egybekapcsolt polgári iskolává teendő átszervezése és alsófoku kereskedelmi és ipariskolával kapcsolatba hozatala tárgyában”.²⁸ A miniszter szerint: Baja „és vidéke az új polgári iskolában oly tanintézetet fog tehát nyerni, mely az eddigi kereskedelmi iskolánál tágabb körben és oly irányban fogja a lakosság gyermekeit nevelni és képezni, mely annak iparüző és kereskedői foglalkozásának legjobban megfelel”.²⁹ Ekkor a törvény alapján a városi hatóság a kereskedelmi és ipariskolában való tanításért nem kívánt fizetni a polgári iskolai tanítóknak, akik ez ellen fellebbeztek. A minisztériumnak kellett elrendelnie, hogy a város fizessen a tanároknak, ezért csak 1888. december 18-án indult meg a tanítás az új alsó fokú kereskedelmi iskolában. 1889 tavaszán városi szabályrendeletet is hoztak az ipartörvény mintájára,³⁰ hogy a kereskedőknek kötelező a kereskedő tanulókat iskolába járattatni, valamint szabályozták a tanoncok szerződését és felszabadítását is.³¹

1889-ben az alsó fokú kereskedelmi iskolába 37 tanoncot írattek be, de több izraelita vallású kereskedő – izraelita – tanoncát nem íratta be a tanoncát az iskolába, vagy az iparos tanonciskolába íratta be.³² A következő tanév elején szintén hasonló a helyzet, október elején csak 34 tanulót írattek be és a szabályrendelet ellenére hét (izraelita) kereskedő nem íratta be tanoncait, mások nem az összeset, csak egy-két tanoncot járattak iskolába, és a beíratott tanulók is hanyagul látogatták az iskolát.³³ Decemberben az iskolának 48 tanulója volt. Egy tanuló helyi tanuló kezdetben 3 forint tandíjat fizetett, a vidékiek 6 forintot. Az iskola első tervezésekor, 1874-ben a középkereskedelmi iskola tandíját is 6 forinttal tervezték, pontosabban, 5 forint volt a tandíj és 1 forint a beíratási díj.³⁴ Az 1888-ban megállapított tandíj szerint egy évre a tandíj 6 forint volt, amit két részletben félevenként fizettek.

Az ismétlődő iskolával ellentétben a tanuló életkorától függetlenül minden kereskedő tanulóknak kötelező volt iskolába járnia, ennek ellenére az iskola 3. osztályát az értesítők tanúsága szerint csak kevesen végezték el. A polgári iskola megnyitásával

és az alsó fokú kereskedelmi iskolává való átszervezéssel megváltozott a kereskedelmi iskola tanulóinak vallása, mert az 1888–89-es tanév előtt többségében római katolikusok látogatták az iskolát, ezután az izraelita – vagy az iskolai értesítők szerint mózes – vallású tanulók száma lett magasabb. A tanulók többsége továbbra is helybeli és Bács megyei illetőségű volt, de Bihar, Fehér, Somogy, Szerém és Tolna megyéből is érkeztek.

A kereskedelmi iskola fejlesztéséről továbbra sem mondtak le. 1891-ben már az merült fel, hogy nem középkereskedelmi, hanem felsőkereskedelmi iskola felállításáért folyamodnak a minisztériumhoz. A felterjesztés szövegét a Baja városi polgári, kereskedelmi és ipariskola felügyelő bizottsága egyik ülésén fogalmazták meg:

„Tekintetes Törvényhatósági bizottság!

Folyó hó 19-én tartott ülésünk. Az általunk létesített polgári iskola állapotait tevén tanácskozásunk tárgyává, azon meggyőződésre kellett jutnunk, hogy ezen tanintézetnek mostani csonka állapotában való meghagyása, nem csak hogy városunk szellemi érdekével, kulturális előrehaladtával ellenkezik, hanem hogy ezen állapotból városunk polgáraitra súlyos terhek is hárulnak. A kereskedői és iparosztály gyermekeinek azok jelentékeny száma is, kiknek a szoroson vett tudományos pályára sem kedvük, sem hajlamuk, sem anyagi erejük nincsen. Eltellik a négy év, a 14-16 éves ifju pályaválasztás elé van állítva. Egy harmadrész, kivételével nélkül a legszegényebbek, a kínálkozó alkalom miatt a tanítói pályára lép, 5-6 megy a gyakorlati kereskedői pályára, a tanulók számának nagyobbik fele azonban továbbfolytatásra Budapestre, Zomborba, Újvidékre vagy Szegedre kénytelen menni. Hogy ezáltal a középmodú hivatalnokokra, kereskedőkre, iparosra, gazdára, ki rendszeren a tudományos pályára készülő idősebb gyermekének eltartásával is meg van terhelve súlyos áldozatok háramlanak, sem névszerinti példák felhozásával, sem bizonyítgatással a nagyméltóságú minisztérium³⁵ elé tárnunk nem akarjuk. És e baj iskolánk fejlődésével nőttön nő –; 1889-ben 10, 1890-ben 20, 1891-ben 25 tanuló végezte a IV. osztályt, e tanévben 29 látogatja azt; ide járul még, hogy a helybeli izraelita hitközség polgári iskolájának tanulói, illetve azok szülői, évenként majdnem ugyanazon számban, iskola hiányában ugyanazon nyomasztó helyzetben vannak. Legfőbb ideje tehát, hogy iskolánkat középkereskedelmi iskolával megtoldjuk. Midőn egy évben 13 tanuló megy Bajáról vidékre középkereskedelmi iskolába, ott akkora összeget költve, mely egy ily iskola fenntartására bőven elégséges volna, midőn városunkban a gymnasium mellett 220-230 tanulóval két polgári iskola is áll fenn, midőn kétségtelen, hogy a középkereskedelmi iskola felállításával a polgári iskola contingense, különösen vidéki elemek betodulásával, jelentékenyen fog emelkedni, akkor e kérdés megoldását tovább halogatnunk nem szabad!

Nem először foglalkozunk e kérdéssel. 1887. febr 17-én elhatároztuk, hogy az akkori kereskedelmi iskola polgári iskolával kapcsolatos kereskedelmi iskolává szerveztessék

át azon esetre, ha a magas kormány annak fenntartásához évi 200 frttal hozzájárulni hajlandó leend; aug. 27én 10915 sz. alatt a mtsguminister úr oly választ adott, hogy nem ellenzi ily tanintézet felállítását, de segílyt, tekintettel az ország szűk pénzviszonyaira, kilátásba nem helyezhet. 1888 márcz. 8án megujítottuk a határozatot, oly megszorítással, hogy egyelőre csak a négy polgári osztály szervezése az intézetnek középkereskedelmi iskolával valo megtoldása pedig a kedvezőbb pénzviszonyok idejére halasztassék. A nagymélt. vallás- és közoktatásügyi minister úrnak 1888. évi május 11én kelt 16506 sz. rendeletével jóváhagyatott ezen határozat oly hozzáadással, hogy ezen polgári iskola »úgy a kereskedői pályára, valamint az arra nem készülő ifjak érdekében is mielőbb hatosztályuvá kiegészítendő, a középkereskedelmi iskola pedig mint a polgári iskolával kapcsolatos szaktanfolyam szervezendő«.

E rendelet kelte, illetve a polgári iskola létesítése óta a viszonyok lényegesen változtak. A polgári iskola nem remélt fejlődésnek indult, felszerelésére három év alatt kereken 100 frt költöttünk, ez iskolánk az egészséges továbbfejlődés csiráit teljesen bírja; az államháztartásban az egyensúly helyreállott; a magas kormány új tanintézeteket állított, régieket elátásba vett, községieknek anyagi támogatásával létet adott. Nem kételkedünk benne, hogy szervezendő tanintézetünk segílyezésére vonatkozó kérelmünknek ezutal helyet fog adni. Tisztelettel jegyezzük itt meg, hogy a középkereskedelmi iskola fenntartására teljes kifejlődése esetén évenként 4000 frt fog igényelni, mely összegből 1000 frt tandíjából, 1800 frt államsegélyből, a hátramaradó összeget pedig a városi pénztárból véljük fedezni.

Ezek után tiszteletteljes kérelmünk odaterjed, méltóztassék a tek. trvhatósági Bizottságnak a középkereskedelmi iskola felállításának szükségességét újból kimondani és az államsegély kinyerése végett a kezdeményező lépések megtételét elrendelni.

kik a legkitünőbb tisztelettel vagyunk

Baján, a polgári iskolaszék 1891. szept. 19én tartott ülésének határozatából

Drescher Ede³⁶
polgármester, iskolaszéki elnök
Heller Richárd
iskolaszéki jegyző³⁷.

Az október 8-i tanácsülés elfogadta az iskolaszék javaslatát. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium válasza: „a kereskedelem gyakorlati érdekeinek szempontjából nyilvánított véleménye szerint ugyanolyan viszonyok, melyek Baján fennforognak, tapasztalhatók Magyarország számos más városában is, s a meglévő középkereskedelmi iskolák száma már oly nagy, hogy hasonló új iskolákra csak nagyon fontos indokból lehetne szükség”.³⁸

1900-ban az iskolaszék már a polgári iskola fejlődését tartotta elsősorban szem előtt, ezért a közép (felső) kereskedelmi iskola államsegélyre vonatkozó kérelmének függőben hagyását kérte a városi tanácstól. 1902-ben kérték újra a 10 évvel korábban megakadt tárgyalások folytatását a felső kereskedelmi iskola felállításáról. Az 1903. február 4-én tartott tanácsülés ezt a tervet elvetette, mert szerintük több akadályba ütközik egy ilyen iskola felállítása, mint az 1890-es évek elején. Főként azért mert a kormányzat csökkenteni szeretne volna a felső kereskedelmi iskolák számát, nincs kilátás államsegélyre egy új iskola esetén. A másik indok a polgári iskolák átszervezésének terve volt, amiről a tanács értesült. A harmadik ok most is az anyagi hiánya volt. Baja még a millennium évében elhatározta, hogy új iskola épületet emel a polgári és a belvárosi elemi iskola részére, melynek felépítésére még 1903-ban sem került sor, majd csak 1905-ben. Az 1910-es években a város egyik vágya a felső kereskedelmi iskola megnyitása maradt. Ez a világháború előtt már szinte megvalósult, ahogy a szomszédos megyei újságban írtak erről: „*Felső kereskedelmi iskola Baján. Annál a közelségnél fogva, melybe a bajai hid megnyitásával Bajához és a bácska nagy városaihoz jutottunk, nem érdektelen az a hír, hogy az 1912–13. tanévben Baján minden valószínűség szerint megnyílik a felső kereskedelmi iskola. Közélről érdekliz ez vármegyénket, mert reális pályára készül tanulóinkat abba a legközelebb eső iskolába járathatjuk s így nem lesz kénytelen annyi, a lateiner pályák iránt érzékkel nem bíró diák az egyoldalú és nem sok praktikus tudást nyújtó gimnáziumok padjait koptatni, mert Bajára könnyebben átjárhat, mint távolabb fekvő kereskedelmi iskolákba*”.³⁹

1908-tól Tanonc-otthon is működött a városban. A Borovszky-féle monográfia szerint: „*A Tanonc-otthon a kereskedő- és iparos-inasokat gyűjti össze vasárnaponként, hasznos szellemi foglalkozásra. Vezetője Vágó Rezső igazgató*”.⁴⁰

A nagyobb városokban a 20. század elején a nők részére is indítottak kereskedelmi szaktanfolyamokat, elsősorban ott ahol felsőbb leányiskola is létezett. Baján az első világháború alatt került sor erre. 1914-ben a zsidó iskola indított „*női kereskedelmi szaktanfolyamot*” 26 fővel, a következő két évben már 29 voltak.⁴¹

Az állami felső kereskedelmi iskola, csak az első világháború után létesülhetett Baján. A két világháború közötti iskolai értesítőkből az iskola alapítójaként a bajai Baross Szövetséget említették, és a polgármestert, dr. Vojnics Ferencet. Először a fiú állami felső kereskedelmi iskola felállítását indítványozták, majd Szilágyi György és Schmidt Gyula kezdeményezésére a leány felső kereskedelmi iskola felállítását is kérték a minisztériumtól. 1922-ben a városban gyűjtést is rendeztek. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium megbízását két leendő iskolaigazgató: Szuboly Ödön és dr. Szakáll Zsigmond is visszaadta. A harmadikként felkért Legányi Dezső vállalta el, a város az iskola felszerelésére 25 millió korona kölcsönt vett fel, és így 1923. szeptember 9-én megnyílhatott a fiú- és október 8-án a női iskola külön intézetként, de közös igazgatás alatt a tanítóképző épületében.

A megnyitása után az iskola számos adományt kapott a tanulók segélyezésére, jutalmazására, cserkészotthonára, az ifjúsági könyvtár javára és az intézet felszerelésére is. Az iskolát a Bajai Kereskedelmi Kaszinó és a Bajai ipartestület is támogatta.⁴² Az új iskola létesítésével kapcsolatban írták a város közgyűlési jegyzőkönyvébe: „ezen fellendülés előtt álló s már régi ipari és kereskedelmi városban a felső kereskedelmi iskola egészséges talajra kerül s innen messze vidék közgazdasági érdekeit eredményesen fogja szolgálni”.⁴³

JEGYZETEK

- * A tanulmány a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatal Szakképzés-történeti kutatócsoportja kutatásának részeként készült.
- ** Phd. dr., történész, a Délvidék Kutató Központ, a Magyar Történelmi Társulat és a Szegedi Információ-történeti Műhely tagja.
- ¹ Fridrik Tamás: *Bács-Bodrog vármegye földrajzi, történelmi és statisztikai népszerű leírása*. Szeged, 1878. 65.
- ² Erdújhelyi Menyhért: *Ujvidék története*. Ujvidék, 1894. 280-1.
- ³ Fábán Borbála: *A fűszerkereskedő élete a Bácskában*. Bácsország, 2011. 3. sz. 18.
- ⁴ Uo.
- ⁵ Stekler Sámuel (1833–1903) izr. tanító, szótáríró, izr. polgári iskola igazgató. 1864-ben költözött Bajára, a következő évben itt nősült. 1896-ban vonult nyugdíjba. (*A bajai izr. hitközség elemi és polgári iskolájának... értesítője az 1902–3. tanévről*. Baja, 1903. 3.) Irodalmi munkássága: 1878-ban Baján jelent meg a *Die Mosaide: Ein biblisches Epos* című műve.
- ⁶ Matlekovits Sándor: *A kereskedelmi szakoktatás*. Pest, 1872. 236.
- ⁷ Magántanárként Michitsch István bajai kereskedő fiát és gyakornokait magyar és német levezetésre, kettős könyvvitelre, váltófogra és áruismeretre tanította. (Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltár [A továbbiakban: MNL BKML] IV. 1407. b. Baja Város Tanácsának iratai 5637/1882.)
- ⁸ Tolnamegyei Közlöny, 1876. júl. 9. 2–3.: „E tanodába oly tanulók vétetnek fel, kik négy gymn., reálanodái vagy polgári iskolai osztályt végeztek, vagy olyanok is, kik már 14 évesek, es a fennit említett tanodákban taníttatni szokott tantárgyakból felvételi vizsgálatot állanak ki. Tandíj havonként 12 forint. – Beiratásidő egyszer mindenkorra 3 frt. – A tandíj 3 részletben fizetendő, nevezetesen: szeptember elsején a beiratáskor 40 frt; december elsején 40 frt; végre márczius elsején ismét 40 forint. Megnyílik folyó évi szeptember elsején az elsőosztálylyal (még az esetben is, ha csupán 10 tanuló jelentkeznek) vagy esetleg a másodikkal is, ha t. i. erre kellő számú s oda alkalmas tanulók fognak jelentkezni. A beiratások és felvételi vizsgálatok folyó évi augusztus 28-tól szeptember hó 6-ig eszközöltetnek. Intézzetelajdonos: Kosa Ádám, ügyvéd. Tanintézet igazgató: idősbb Lovassy Sándor, kir. főgymn. rendes tanár”.
- ⁹ Fábán Borbála: *Egy első világháborús visszaemlékezés a háború előtti bácskai életre*. Bácsország, 2014. 3. sz. 25.
- ¹⁰ A Bajai városi polgári fiúiskola és a vele kapcsolt alsófokú Kereskedelmi- és Ipariskola értesítője az 1888–89. (VII.) tanévről. Baja, 1889. 23.
- ¹¹ Id. Frankl István (Eger, 1835 – Szabadka, 1913) gimnáziumi tanár, szakíró, tanfelügyelő, lapszerkesztő, helytörténész. 1857-től a szabadkai gimnázium tanára, 1869-től igazgatója, 1870–1874 között tanfelügyelő, 1874–1890. az újvidéki kir. kath. magyar főgimnázium igazgatója. (Borovszky Samu [szerk.]: *Bács-Bodrog vármegye monográfiája. II. kötet*. Budapest, [1909] [A továbbiakban: Borovszky, [1909]] 504.; Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz. I. kötet*. Újvidék, 2002. 308–309.)
- ¹² MNL BKML IV. 1423. Baja Város Közigazgatási Bizottságának iratai 182/1878.
- ¹³ Uo.
- ¹⁴ Frankl István másod-tanfelügyelő, dr. Hauser Mór polgármester, dr. Ivánovics Pál orvos, Szohner Antal, Kohn József és Szutrély Lipót.
- ¹⁵ Tagjai: Latinovits Gábor plébános, a bizottság elnöke; Korény-Scheck Vince főgimnáziumi tanár, Borza Nándor ref. kántor-tanító, dr. Bartsch Samu, tanítóképzési tanár.

- ¹⁶ Dr. Hauser Mór (? – Orosháza, 1911) ügyvéd, 1874–1882 között Baja polgármestere volt. (Fábián Borbála: *Tóth Kálmán levele Baja városához*. Múltbanéző, II. évf. 3. sz. [forrás: http://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/fabo-03t-1.html])
- ¹⁷ MNL BKML IV. 1423. VII. 182/1878.
- ¹⁸ 1881-ben elsősorban kereskedők: Gergely Benő, Trafikant Simon, Deneberg Márk, Krausz Sámuel, Weidinger Salamon, Löwy Jakab, Majorszky Paulina.
- ¹⁹ MNL BKML IV. 1407. b. 6537/1882.
- ²⁰ Uo.
- ²¹ Czirfusz Ferenc (Lovászpataona, 1827 – Zombor, 1901) 1852–1870 között a bajai főgimnázium tanára, 1870–1876. a bajai tanítóképző igazgatója, 1876-tól 1894-ig Bács-Bodrog vármegye tanfelügyelője. (dr. Rapcsányi Jakab: *Baja*. Budapest, 1934. 280–281.)
- ²² Később még augusztusig, egy apróbb adománnyal mégis támogatták az iskola felállítását.
- ²³ Uo.
- ²⁴ Heller Richárd (Bécs, 1859 – Baja, 1930) A bajai főgimnáziumba járt. Érettségi után a berlini egyetemen tanult 1876–1880 között. 1880–1882. Baján volt nevelő Parcsetich Félix, majd Latinovics Jánosnál. Természet- és mennyiségtanból középtanodai tanári vizsgát tett.
- ²⁵ Gróf Vilmos (Fülöpszállás, 1855 – ?) Elemi és kereskedelmi iskoláit Baján, majd a tanítóképzőt Losoncon végezte. Budapesten a polgári tanítóképzőben mennyiség- és természettudományból tett vizsgát. Közben több fővárosi üzletben könyvelőként és levelezőként dolgozott. 1878/79-es tanévben egy zalaszentgróthi magánkereskedelmi iskola igazgatója volt, az 1879/80-as tanévtől a bajai izraelita polgári iskolában tanított váltótant, könyvvitelt, kereskedelmi számtant és természettudományt, mennyiségtant. Magántanárként Michitsch István bajai kereskedő. fiát és gyakornokait magyar és német levelezésre, kettős könyvvitelre, váltótjogra és áruismeretre. (MNL BKML 5637/1882.) 1890-ben középkereskedelmi tanári vizsgát tett. Később Nagybecskerekén, 1906-tól Besztercebányán tanított.
- ²⁶ MNL BKML IV. 1423. VII. 89/1883.
- ²⁷ *A Baja városi államilag segélyezett kereskedelmi és ipariskola értesítője az 1884–85. (III.) tanévről*. Baja, 1885. 17.
- ²⁸ *A Baja városi Kereskedelmi- és Ipariskola értesítője az 1887–88-ik (VI.) tanévről*. Baja, 1888. 4., 3–4.
- ²⁹ *A Baja városi Kereskedelmi- és Ipariskola értesítője az 1887–88-ik (VI.) tanévről*. Baja, 1888. 5.
- ³⁰ Ez a szabályrendelet nem szerepel a *Baja város összes szabályrendeleteinek gyűjteménye* című kiadványokban, de megtalálható a városi iratok közt.
- ³¹ *A Baja városi polgári fiúiskola és a vele kapcsolt alsófokú Kereskedelmi- és Ipariskola értesítője az 1888–89. (VII.) tanévről*. Baja, 1889. 22–23.
- ³² A mulasztó kereskedők neve: Fischer Lipót, Steiner R., Heuduska N., Luszitig Ignác, Sternberg Malvin, Schlesinger Gyula, Lövenstein Frigyes, Schlesinger Jakab, Strasser Jakab, Zvillinger Salamon. Taussig Adolf és Krausz Pál. (MNL BKML IV. 1407. b. 7199/1889)
- ³³ A mulasztók: Herzfeld I. fiai, Borisszák és Berndorfer, Strasser I., Tauszig Jakab, Lugomerszky Milán, Schlieszer Mór, Sternbeg Miksa és Schlesinger Jakab. (MNL BKML IV. 1407. b. 14058/1889.)
- ³⁴ MNL BKML IV. 1423. VII. 182/1878.
- ³⁵ Áthúzva: tek. törvényhatósági Bizottság
- ³⁶ Drescher Ede (Baja, 1850 – Zombor, 1900) ügyvéd, Baja város polgármestere 1882–1892 között, országgyűlési képviselő, kir. közjegyző.
- ³⁷ MNL BKML IV. 1407. b.26531/1910.
- ³⁸ MNL BKML IV. 1407. b. 26531/1910.
- ³⁹ Tolnamegyei Közlöny, 1912. jún. 23. 3.
- ⁴⁰ Borovszky, [1909] 305.
- ⁴¹ *A bajai izraelita hitközség elemi-, polgári fiú- és leány iskolájának értesítője az 1914–1915-iki tanévről*. Baja, 1915. 46.; *A bajai izraelita hitközség elemi-, polgári fiú- és leány iskolájának értesítője az 1915–1916-iki tanévről*. Baja, 1916. 32.
- ⁴² *M. kir. állami négy évfolyamú fiú és női kereskedelmi iskola első évi értesítője az 1923–24. iskolai évből*. Baja, 1924.; *A bajai m. kir. állami női felsőkereskedelmi iskola értesítője az 1932–33. iskolai évről*. Baja, 1933.
- ⁴³ *M. kir. állami négy évfolyamú fiú és női kereskedelmi iskola első évi értesítője az 1923–24. iskolai évből*. Baja, 1924. 8.